

Акакій Церетелі

## ТРУДОВА ПІСНЯ

Будем сапать кукурудзу  
З дружною піснею, в полі,  
Може тоді ми забудем  
Нашу селянську недолю.

Бо не для себе працюєм,  
Мусимо іншому дбати,  
Мусимо, бідні й нещасні  
Панські поля обробляти.

Кожен — чужий і тутешній  
Б'є нас, як має охоту,  
Рясно ми землю гарячу  
Зрошуєм кров'ю і потом.

Зібраний хліб наш насущний  
Йде багачам на розвагу.  
Морить сім'ю нашу голод,—  
Хто на це зверне увагу?

Плаче нещасна дружина —  
З голоду груди висихає,

Плаче нещасна дитина —  
Без молока помирає...

Бог покарав нас і паном  
Дав гультя - дворянина.  
Всі ми для нього лиш слуги  
Та кріпаки і донині...

Пан перестав нас мучить,—  
Мучать нас панські корови,  
Ми ж, мов ті вівці в отарі,  
Жити самі — не готові...

Бідному — кожен господар!  
Де ж наш захисник? Немає!  
Грянемо ж пісню робочу,—  
Хай нашу тугу розмає.

Їй одізвуться луною  
Гори, долини і луки.  
Боже, невже ти байдуже  
Спостерігаєш ці муки?

15 квітня 1861 р.

Переклав Ст. Крижанівський.

## ВІДПОВІДЬ СЕРЦЯ

В сльозі я жовч свою розтер  
І нею став писати,  
І мед в піснях моїх тепер,—  
Як гіркота розплати.

Напевно, справді не спроста,  
Як мудрості вершина,—  
На світі поряд вироста  
Конвалія й шипшина.

Переклав С. Голованівський.

## КУТАІСІ

Кутаісі, місто славне,  
Миле місто рож і травня,  
Хто вразив тебе у серце,  
Наша втіхо стародавня ?

Замок твій, колись величний,  
До боїв і крові звичний,  
Хто, скажи, зрівняв з землею,—  
Ворог дикий і безличний?

Ось стоїш ти сиротою,  
Груди рвеш собі жорствою,  
І чертога золотого  
Я не бачу над тобою !

Лиш обурено рокоче  
Гордий Фазіс ... Десь не хоче,  
Щоб його Ріоном звали,  
Про минуле він клекоче !

Про ягнятко злотововне,  
Про Арго, судно чудовне,  
І про тих, що в нім пустились  
Через море, жаху повне.

Про одважного Язона,  
Що пішов проти дракона,  
І про тебе, о Медея,  
Юних еллінів ослона.

Де пісок той, тев злото ?  
Затягло його болото,  
Тьма навік тебе покрила,  
Світу давнього пишното !

І Ріон біжить у море,  
Тужить, плаче, так говоре :  
Дай мені упасти в тебе,  
Потопи мое ти горе !

Кутаісі, милий, рідний !  
Не журись ... Терпи ! Будь гідний  
Слави давньої своєї,  
Час пролине непогідний.

Переклав Е. Свідзінський.

## НЕ КОХАЙ МЕНЕ...

Ні, не кохай мене, юначе !  
Не стану я любити з зневагою.  
Ти сперше ошаслив країну  
Геройською відвагою.

Подбай про гноблених і бідних,  
Проймись гіркою їх скорботою.  
І тільки потім, мов бальзамом,  
Втішайсь моею вродою.

22 січня 1903 року.

Переклав М. Терещенко.

## МУХАМБАЗІ

Якби ти цей біль мій відчула, мила,  
Клянуся, ти теж мене б полюбила.  
Чей в небі жила ти колись, а нині  
Безтінно сіяєш у цій долині.  
Серце — із цукру, пісні — соловині.

Зглянься на сльози мої не повинні,  
Трояндо,— терпіть колючок не сила ...

Якби ти цей біль мій відчула, мила,  
Клянуся, знов би мене полюбила.

Вір, що старіша любов, то міцніша,  
Дружбу вона стереже найвірніше.  
Нова ж на мить хіба серце зогріє,  
Про неї лише молоднеча мріє.  
Запнишь, хай на тебе вона не віє.

Коли б ти цей біль мій відчула, мила,  
Клянуся, знов би мене полюбила.

Хто тебе так, як я покохає —  
Кохання такого й на світі немає.  
Навіть знеможений сном у постелі,  
Я образ твій бачу в своїй оселі.  
А зникне — я в нурту кинусь зі скелі.

Якби ти про біль мого серця знала,  
Клянуся, навік мене б покохала.

Жити без тебе немає вже змоги,  
Вже погубив я усі дороги,  
Мене полонили пекельні муки.  
Хай проклята буде хвиля розлуки!  
Забудь про минуле — дай мені руки.

Якби ти цей біль мій відчула, мила,  
Клянуся — ти знов мене б полюбила.

Переклав Ів. Вирган.

## НА МОТИВ ТРОЯНДИ

*Присвячую Ан. Мухелішвілі*

Чонгурі я для того взяв,  
Щоб він щиро звучав у співця,  
Думи праведні окриляв  
І натхненням бадьорив серця.

Щоб віднині зі мною служив  
Він єдиний великий меті,  
І про горе і радощі спів  
Він черпав у самому житті.

Щоб збирав у коло краян  
Закликаючих звуків політ  
І щоб пісня зі струн моя  
Двоголосна лунала у світ.

Щоб пригнобленим пісня оця  
Як надія, як віра була,  
А гнобителям прямо в серця  
Поціляла як та стріла.

Лиш тоді про чонгурі свого  
Я з пошаною озовусь,  
І хто серцем послуха його  
Необдурений буде — клянусь!

Хай язик скам'яніє мій,  
Якщо буду улесливим я  
І якщо у струні золотій  
Хоч на мить забренить брехня.

Якщо доля скарає мене  
І тернисту простелить путь,  
Мое серце й на мить не здригне,  
Хоч камінням мене поб'ють.

Якщо випаде шлях крутий,  
Радий щастям чужим живу,  
І тоді не зрічусь правоти,  
Чорне білим не назову.

Чонгурі я для того взяв,  
Щоб він щиро звучав у співця,  
Думи праведні окриляв  
І одвертістю повнив серця.

1871 р. 30 квітня.

Переклав  
Микола Нагнибіда.

Леван Асатіані

## АКАКІЙ ЦЕРЕТЕЛІ

(1840 — 1915)

Акакій Церетелі належить до найвизначніших письменників Грузії. Поруч із своїм учасником Іллею Чавчавадзе він є основоположником нової грузинської літератури, творцем сучасної грузинської літературної мови, значним ліриком, зачинальником справжньої громадянської поезії і, нарешті, одним з визначніших представників національно-визвольного руху грузинського народу проти царизму, що понад сто років панував у Грузії.

Народившись в сім'ї феодального владаря,— з матері нащадок останніх імеретинських царів,— Акакій Церетелі ще в дитинстві був свідком усіх тих злигоднів, соціального безправ'я і під'яремної праці, що їх зазнавало грузинське закріпачене селянство, поневолене соціальним і національним гнітом.

Акакій Церетелі ще немовлям відданий був батьками на виховання в селянську родину, де й залишався до шести років. Це сприяло ранньому обізнанню майбутнього поета з радощами й злиднями трудового народу, з його щоденним життям, звичаями, нуждою і сподіваннями.

Пора дитинства назавжди запам'яталась поетові і в чималій мірі сприяла формуванню його світогляду, а також напрямкові його поетичної думки. «Не можу не признатись,— каже сам поет,— що коли в мені збереглося щось хороше й добре, то це тільки завдяки тому, що ріс я в селі, в селянській сім'ї, вкупі з дітьми селян».

Мавши дванадцять років, Акакій Церетелі вступив до кутаїської губернської гімназії.

Методи тодішнього шкільного виховання,— а це було в похмуру епоху царювання Миколи I,— знайшли прекрасне художнє відображення в автобіографії поета («Історія мого життя»). Ці методи були засновані переважно на різках. Царські гімназії в Грузії являли собою знаряддя безцеремонної й послідовної русифікації дітей «інородців». Призначення цих гімназій полягало в тому, щоб виростити кадри майбутніх чиновників та офіцерів, готових жити своє віддати за «веру, царя и отечество».

Не склавши випускних іспитів, Акакій Церетелі 1859 року залишив гімназію і виїхав до Петербурга, щоб вступити до військової школи. Але потрапивши у петербурзьку суспільну атмосферу, в середовище рядового студентства, де вже за тих часів було чимало грузин, він змінив свої наміри і вступив до університету, на факультет східних мов. Одночасно він одвідував лекції славнознавців тоді професорів Спасовича, Костомарова, Кавеліна, Сталевського та інших.

У Петербурзі Акакій Церетелі потоваришував також з гуртком молодих земляків - студентів, серед яких помітну роль відігравали Ілля Чавчавадзе, Н. Ніколадзе, Г. Церетелі, Кир. Лордкіпанідзе й інші.

Студентські роки остаточно вплинули на вироблення світогляду й творчої спрямованості молодого поета. Це були шестидесяті роки — велика епоха докорінного ламання вікових соціальних відносин, епоха, коли володарями дум передової російської інтелігенції були великі революційні демократи Белінський, Чернишевський, Добролюбов, Герцен. Вони оголосили смертельний бій феодальному устрою, кріпацтву, дикому й варварському соціальному ладові, що прирікав народ на рабську, під'яремну працю, яка тримала його в непроглядній темряві і віковичній культурній відсталості.

Петербурзький період життя визначив у молодому Акакієві Церетелі напрямок і характер дальшої його поетичної та літературно-громадської діяльності.

З автобіографії поета ми довідуємось, що в цей час він уже добре був ознайомлений з творами «саратовського семінариста» Чернишевського, який, «ставши на чолі журналу «Современник», разом з Добролюбовим, Антоновичем, Некрасовим й іншими, зазивним покликом розбудив Росію».

З великим зацікавленням слідкував Акакій Церетелі за подіями, що розгорнулись тоді в Західній Європі, за ходом національно-визвольної війни італійського і угорського народів проти імператорської Австрії. І думки молодого поета, природна річ, повертались до рідного народу, що в цей час стогнав під тягарем соціального і національного гніту.

Спільність світогляду, мети і перспектив майбутньої діяльності ще більше наблизила Акакія Церетелі до передової грузинської молоді 60-х років на чолі з Іллею Чавчавадзе. Він став одним з головних діячів покоління «тергдалеулі», тобто молоді, що «напилась води з Терека» і здобула освіту в російських університетах.

Уже за часів студентства Церетелі починає співробітничати в грузинському журналі «Цікарі». В цей період він пише чудові вірші: «Пісня жінок», «Сповідь селянина», «Імеретинська колицка» й інші, де виявляються почуття і сподівання селянина-кріпака. Ці вірші, сповнені прихильності автора до трудового народу, є в той же час могутнім протестом проти кріпацтва.

Велика новаторська роль Акакія Церетелі, як письменника, визначається тим, що він вкупі з Іллею Чавчавадзе вперше в грузинській поезії XIX віку широко використав громадсько-політичну тематику. Цим вони обидва безмірно поширили й поглибили соціальне значення поетичного слова, розсунули рамки його впливу на найширші верстви народу.

Поряд з віршами соціальної тематики Акакій Церетелі тоді ж виступає з прекрасними віршами, змістом яких є вже політичний стан Грузії. У вірші «Сопілка» (1861 рік) поет, що перебуває на чужині, згадує милозвучну сопілку, яка співає про гірку долю рідного народу, про втрачену ним волю, про героїв, що мають виступити на захист батьківщини. Але поет примушений з гіркотою визнати: ще не настав час визволення, ще не пробудилась національна свідомість народу.

І цьому великому завданню — пробудженню соціальної і національної свідомості рідного народу — Акакій Церетелі присвятив своє довге життя.

всю силу свого блискучого, різноманітного і глибокого поетичного хисту. Акакій Церетелі писав мовою, дуже близькою до народної говірки, мовою, зрозумілою найширшим масам народу. Його вірші сповнені співучості, простоти, краси. Він остаточно звільнив грузинську поетичну мову від архаїзмів церковного стилю та обважнілості — характерних ознак поетів-романтиків ще першої половини XIX століття: Ал. Чавчавадзе, Нік. Бараташвілі, Гр. Орбеліані.

Цю новаторську заслугу Акакія Церетелі відзначали ще його сучасники. Так, відомий грузинський публіцист і критик Н. Я. Ніколадзе 1889 року писав:

«Мова цих віршів вирізнялась незнаючою до того часу красою і легкістю чисто народної говірки, в ній не було найменшої домішки книжкової штучності та умовності. Взагалі з першого й до останнього дня літературної діяльності Акакій Церетелі здобув у грузинській літературі й цілком утримав за собою те саме значення, яке Пушкін має в історії російської літератури, — щодо мови і форми творів. Він перший, більше ніж хтобудь з його побратимів, рішуче наблизив мову літератури до народної мови, надавши їй неймовірної гнучкості й грації, виразності та барвистості».

Акакій Церетелі перший запровадив у грузинську поезію політичну сатиру. У своїх памфлетах і гострих сатиричних піснях він картав відсталість, косність, всі непоказні риси грузинської дійсності, таврував ганьбою чиновників, бюрократів, лжепатріотів, князів і дворян, які визискували народ.

Крім ліричних віршів, Акакій Церетелі плідотворно працював і в інших літературних жанрах. Його перу належить ціла низка поем, драм, комедій, оповідань, історичних хронік. Писав він також публіцистичні й критичні статті, фейлетони на злободенні теми. Багато працював він і в галузі театрального мистецтва як драматург і режисер. Збирав пам'ятники народної творчості, видавав власний журнал під назвою «Акакіс Кребулі» («Збірники Акакія»), виступав з приводу всіх пекучих питань у галузі літератури, політики, соціального й економічного життя. Він часто подорожував по містах і селах, знайомлячись з народом, з його життям, пізнавав його радости й печалі.

Все це сприяло надзвичайній популярності поета в широких масах. Його вірші одразу ж після надрукування, або ще й в рукописах, ставали широко відомі, розповсюджувались надзвичайно швидко, перетворювались на пісні і вивчались напам'ять.

Немає такого глухого куточка в Грузії, де й сьогодні не співали б віршів Акакія Церетелі, де не знали б його імені. Після Руставелі він, поряд з І. Чавчавадзе, є найулюбленіший і найпопулярніший поет у Грузії.

Акакій Церетелі себе самого називав «поетом злободенності». Справді, його вірші визначались актуальністю. Не було такої більш-менш значної події в житті грузинського народу, яка не знайшла б відгуку в його творчості.

Як Шіллер, Міцкевіч, Пушкін, Шевченко, так і Акакій Церетелі часто звертався до історичних тем. Він створив прекрасні історичні поеми: «Торніке Еріставі», «Баграт Великий», «Натела» й інші. Але й у цих історичних творах він лишається вірним собі, як поет злободенності. Подаючи історичні події в тенденційно-романтичному освітленні, часто ідеалізуючи героїв старої Грузії, оспівуючи їхню мужність, любов до батьківщини, відданість народові, їхню фізичну й духовну силу, — поет немов би протиставляє їх своїм сучасникам, немов би закликає сучасників перебрати собі згадані якості, щоб

стати достойними синами народу, служити справі його визволення, жертвувати своїм життям заради цієї справи.

Акакій Церетелі помер дуже старим. До останнього моменту він незмінно лишався відданим інтересам своєї батьківщини, інтересам остаточного розкріпачення трудового народу.

1881 року він перший привітав акт царевбивства в славнозвісному вірші «Весна», який через кілька днів після видруккування був уже відомий по всій Грузії. Він перший переклав рідною мовою великий гімн міжнародного пролетаріату — «Інтернаціонал» Ежена Потье, а 1905 року, в бурхливі дні першої революції, створив високопоетичні вірші, де оспівував героїзм, мужність, самовідданість робітничого класу, що розпочав революційну боротьбу проти самодержавства.

«Цього дня я ждав нетерпляче,— писав він в одному з віршів,— і діждався. Сміюсь, вже не плачу я. Молодь, виходь на барикади!»

Але закликаючи молодь, він в той же час напоумлював: «Не поспішайте, але й не бійтесь, зміцнюйте свої лави».

І молода Грузія, особливо робітничий клас, з любов'ю прислухалась до поета, і на барикадах співала його пісень.

Помер Акакій Церетелі 1915 року, в час розпаду першої імперіалістичної війни. Його сповняли надії, що вже близький той час, коли народ вибере собі визволення, і Грузія скине кайдани віковичного пригнічення.

Ці поетові надії здійснились через шість років після його смерті. Робітники і селяни Грузії скинули віковичне ярмо соціального й національного гніту, встановили радянську владу.

Визволений грузинський народ з величезною любов'ю береже пам'ять поета, який своє життя віддав справі визволення.

Основні мотиви творчості Акакія Церетелі, головні устремління його поетичної думки, характер ідей, образів, почуттів і емоцій в його віршах та поемах, вся ця напружена конденсованість художнього генія, що скерована всією силою свого удару до однієї лише мети,— дуже споріднюють нашого поета з великим сином землі української, геніальним Тарасом Григоровичем Шевченком.

Одним із найсвітліших і радісних моментів в історії культурно-політичних взаємин двох братніх народів, українського й грузинського, що мають майже аналогічну долю і що в минулому однаково зазнали всієї гіркоти соціального й національного гніту,— є зближення цих двох великих імен: Т. Шевченко і А. Церетелі.

Т. Шевченко казав, що історія його життя являє собою нерозривну частину історії його народу.

В такій же мірі слова ці можна застосувати і до Акакія Церетелі. Його біографія дуже щільно пов'язана з громадським і політичним розвитком його народу, а творчість його повною мірою відбиває цілу епоху соціальної й національної боротьби Грузії за своє визволення.

1860 року, будучи ще двадцятирічним юнаком, студентом петербурзького університету, Акакій Церетелі зустрічається з Тарасом Шевченком, який недавно повернувся із заслання, і має з ним довгу бесіду. Це було в Петербурзі, за рік до смерті великого Кобзаря.

Зустріч ця лишилась назавжди в пам'яті грузинського поета, як величезна подія в його житті. Зустріч ця в чималій мірі сприяла поглибленню основних мотивів творчості молодого Акакія Церетелі, вона допомогла остаточно усвідомленню ідейної, соціально-політичної спрямованості його поезії.

В творчості Тараса Шевченка і Акакія Церетелі дуже багато спільного. Але перше, ніж говорити про це, вважаємо за потрібне надати слово самому поетові і ознайомитись з історією його зустрічі з великим українцем.

«Тараса Григоровича Шевченка,— пише в одному із своїх спогадів Акакій Церетелі,— я бачив тільки раз на своєму віку, у Миколи Івановича Костомарова, професора російської історії. Признаюсь, перше мое враження було не на його користь: в юнацькій моїй уяві він завжди поставав якимсь велетнем, осяяним славою, а тим часом переді мною стояв звичайний добродушний старик, швидше загнаний, ніж ідейний борець.

Господар, помітивши мое замішання і поправивши окуляри, почав ставити мені запитання, на які не раз доводилось мені відповідати.

— Ви, грузини, православні християни? — спитав він мене несподівано.

— Так, звичайно! — відповів я.

— З якого часу?

— Коли з першого віку Андрій Первозваний прибув до Понтійських берегів вкупі із супутником своїм Симоном Кананітом, що похований у нас, в Абхазії, тоді апостол обернув багатьох грузин у західній Грузії на християн. В четвертому ж віці вся Грузія визнала християнство так по цей, як і по той бік, і західна та східна частини прийняли християнство з рук св. рівноапостольної Нини.

— Все це ви знаєте з усних переказів, чи є й письмовні дані?

— Звичайно, письмовні!

— Значить, є у вас письмовність?—втрутився раптом Шевченко.—І з якого віку?

— Є вказівки на період передхристиянський, в усних переказах, билинах, казках, але безсумнівні докази маємо з п'ятого віку. До наших днів збереглись манускрипти, гуджари та історичні записи.

— У дванадцятому віці, за цариці Тамари, література ваша була в повному розквіті? — спитав знов Костомаров.

— І раніше. Але тоді з'явилися славнозвісні пророки, на зразок Мойсея Хонелі і світові поети — Руставелі, Шавтелі, Чахруха та інші.

— Але чому ж про все це ніхто не знає? — знову втрутився Шевченко.

— Через постійну війну з магометанством життя грузин мало характер замкнений, і робота ідейна завжди відбувалась келійно.

— Алеж тепер минуло вже піввіку, як ви заспокоїлись у руках Росії. Отже, чому ви, теперішні грузини, замовчуєте? Чи минуле вже не цікавить вас?

— На це є багато причин, проте... дозвольте про них помовчати.

— А! Розумію... розумію...

— Я весь час думаю про те,— заговорив Костомаров,— як це царство, оточене звідусіль магометанським світом, могло утримати і своє царство, і православ'я?..

— Уособивши національність з релігією, грузини оборонялись протягом

кількох віків і мученицькими подвигами донесли православ'я до дев'ятого століття, вручивши його могутній російській державі у чистому вигляді і вкупі з царством.

— Як із царством? — запитав Шевченко.

— Цар грузинський в імені народу склав контракт з російським про суверенство.

— Ні, ні! Мене цікавить бік релігійний. Ви сказали, що до дев'ятого віку релігію ви донесли в чистому вигляді. Що це значить?

— Без усякої ересі та забобонів.

— Релігія без забобонів? Ви не визнавали нечистих сил і не боролися проти них?

— Боролись, але не так, як по інших християнських державах, де лютувала інквізиція і де спалювали тисячами людей, обстріляних у чаклунстві. Ми боролись тільки хресним знаком.

— А може переказ замовчує про це?

— Принаймні, про це не кажуть нам ні законодавство, ні історія.

— Як? У вас були і закони писані, не тільки адати?

— Звичайно, були: царя Георгія Пишновеличного — «Атабегу Агбугі», царя Вахтанга й інших. За ними й розв'язувались справи.

Це повідомлення дуже здивувало Шевченка, він сів ближче, став балакучіший і почав розпитувати мене про багато чого.

— Як багато спільного у цього народу з нашим! — зауважив він.

Шевченко зітхнув і заговорив про Україну, унію й інше. Говорив він сумовитим голосом, але жваво, і я не впізнав у ньому недавнього старика.

Наша бесіда точилась до третьої години ночі. Розійшлись ми друзями, пообіцявши один одному зустрічатися частіше. Та ба! Щастю моєму не довелось здійснитися — я захворів на тиф і пролежав у постілі три місяці. В цей час він уже виїхав на Україну, і після того мені вже не довелось зустрітись з ним.

Тільки перша і остання зустріч залишились у мене ясним спогадом на все мое життя. Признаюсь, я вперше зрозумів з його слів, як треба любити батьківщину і свій народ.

Коли я святкував свій п'ятидесятирічний ювілей, у мене були гості з України й привезли мені в подарунок портрет Тараса. Був я цим дуже зворушений, дуже зрадів<sup>1</sup>.

Так згадує Акакій Церетелі про свою першу зустріч з Т. Г. Шевченком. Звичайно, в умовах царської цензури Акакій Церетелі не міг переказати до подробиць всю розмову, він міг про це писати лише натяками. Нам тепер зрозуміло, про що мусив говорити Шевченко так довго з молодим грузинським поетом і палким патріотом, що вкупі з Іллею Чавчавадзе допіру починав набувати широкої популярності серед грузинського суспільства. Ясно: тема їхньої довгої бесіди «до третьої години ночі» торкалась питань соціального й національного розкріпачення народів, що мали «багато спільного» між собою, тобто України і Грузії. Та й сам Акакій Церетелі ясно підкреслює це наприкінці спогаду: «Признаюсь, я вперше зрозумів з його слів, як треба любити батьківщину і свій народ».

<sup>1</sup> Тбіліська газ. «Закавказье», 1911 р., 25 лют., № 45.

Ці спогади були надруковані поетом в день п'ятидесятиріччя смерті Шевченка. Треба сказати, що цей день був тоді особливо відзначений взагалі всією грузинською пресою.

Акакій Церетелі при кожній нагоді виявляв своє ставлення до творчості Шевченка, а також підкреслював значення його поезії в загальному зв'язку з національно-революційним рухом так на Україні, як і в Грузії. На ювілейному вечорі, влаштованому Акакієві Церетелі 1908 року в пролетарському центрі — місті Баку, він у своєму слові-відповіді українським делегатам сказав, між іншим: «Що до музики, то я не відчуваю себе сильним, — тут природа не обдарувала мене, але цю мою нестачу завжди доповнював Шевченко. Я був ще зовсім молодий, коли здійснилась моя заповітна мрія, і я зустрівся з Шевченком. З того часу я його не бачив»...

1914 року, 15 квітня, на відзнаку сторіччя з дня народження Т. Г. Шевченка, українська драматична секція при Тбіліському народному домі влаштувала урочистий вечір. Це свято, не зважаючи на всю суворість царського ладу, перетворилось на величезну політичну демонстрацію проти самодержавства, демонстрацію, де поруч з українцями активну участь взяли кращі представники грузинської передової інтелігенції, в тому числі й вкритий сивизною Акакій Церетелі.

Було це за рік до смерті найулюбленішого співця, що боровся за визволення грузинського народу. Грузинська газета «Сахалхо газеті» (1914 р. 15 квітня, № 1162) докладно подає звіт про цей вечір. Зокрема про виступ Акакія Церетелі читаємо так: «...на сцену вийшов наш поет Акакій, і присутні зустріли його захопленими оваціями. Акакій привітав українців з їхнім національним святом і згадав із задоволенням про той час, коли в Петербурзі він мав нагоду познайомитися з Тарасом Шевченком, серце якого палало такою ж щирою й відданою любов'ю до свого народу, як і серце нашого поета. Потім Акакій зупинився на характеристиці діяльності Шевченка і відзначив величезну його заслугу перед українським народом. Скінчив Акакій тим, що побажав усім українцям полюбити свою батьківщину й рідну мову так само, як їх любив небіжчик Тарас Шевченко, бо це було б найкращою йому нагородою і нерукотворним пам'ятником. Нарешті, Акакій, ставши на коліно перед погруддям Шевченка, вшанував його пам'ять, а присутні, підвівшись, довершили цю шану поетові українського народу. Виступ старого поета справив величезне враження на присутніх. Після промови грузинський поет був нагороджений оваціями».

Такою є інформація газети. Акакій Церетелі прекрасно розумів глибоке політичне значення свого виступу на шевченківському вечорі. Це був час, коли в царській Росії скрізь заборонялось відзначати ювілейну дату великого українського поета. Але ця заборона, як і належало сподіватись, справила цілком протилежний ефект в найширших верствах трудящих. Це ще більше сприяло широкій популяризації імені Шевченка та дальшому революціонуванню мас.

«Заборона вшанування Шевченка, — писав В. І. Ленін 1914 року, — була таким чудовим, прекрасним, на диво щасливим і вдалим заходом з точки зору агітації проти уряду, що кращої агітації і уявити собі не можна. Я думаю, всі наші кращі соціал-демократичні агітатори проти уряду ніколи не досягли б за такий короткий час таких запаморочливих успіхів, яких досягнув у проти-

урядовому розумінні цей захід. Після цього заходу мільйони і мільйони «обивателів» стали перетворюватися на свідомих громадян і переконуватися в правильності того вислову, що Росія є тюрма народів.

Така була думка В. І. Леніна. І, звичайно, не знаючи про це висловлювання вождя світової революції, старий Акакій Церетелі, проте, прекрасно розумів глибоке значення свого сміливого виступу на шевченківському вечорі в Тбілісі, саме «з точки зору агітації проти уряду». Усвідомлюючи всю відповідальність громадського становища, яке він посідав, знаючи про свою величезну популярність серед грузинських трудящих мас, він прекрасно ураховував значення своїх слів і вчинків. І справді, він був глибоко правий! Поштиво ставши на коліно і схиливши свою сиву голову перед погруддям Тараса Шевченка, Акакій Церетелі якраз цим подав знак усьому народові: саме так треба поважати великих синів народу, що все своє життя, всю свою творчість присвятили справі визволення трудящих, справі відродження пригніченої батьківщини.

І лише взаємною повагою, лише взаємним збагачуванням культурними цінностями, щирою і братньою любов'ю та міцним союзом між собою могли поневолені народи царської Росії домогтися волі, створити своє майбутнє, побудувати нове, щасливе життя.

Творчість Акакія Церетелі багато в чому збігається з основними мотивами творчості Тараса Шевченка.

Ще будучи петербурзьким студентом, Акакій, безперечно, добре був знайомий з творчістю великого українського поета. В особистій бібліотеці Акакія, що перебуває в його будинку у селі Схвіторі, досі зберігається поживтілий том «Кобзаря», виданого 1860 року. Майже п'ятдесят років, до самої смерті, невід'ємно зберігав при собі цю книжку Акакій Церетелі вкупі з томами Пушкіна, Белінського, Лермонтова, Мольєра, Шекспіра, Гомера, Плутарха, Гюго, Ібсена.

В авторі «Кобзаря» Акакій Церетелі бачив великого поета, який давав натхнення народові в упертій боротьбі за соціальне й національне визволення. На творче формування молодого Акакія, безперечно, зробили вплив великі революційно-демократичні діячі 60-х років, до яких дуже близько стояв Т. Г. Шевченко. Ще 1860 року, того року, коли молодий Акакій зустрівся з Шевченком, він пише вірш «Сон Шаміля», який за своїм настроєм та ідейним змістом дуже близький до грізновикривальної поеми Т. Шевченка «Кавказ». Цей вірш був написаний Акакієм, як відгук на останні політичні події в зв'язку з полоненням Шаміля 1859 року і завоюванням царським військом Східного Кавказу. Свого часу він був затриманий царською цензурою і не побачив світу аж до наших днів.

Як поет, що відбиває ідеї національно-визвольного руху, Акакій Церетелі посідає в рідній літературі таке ж саме місце, яке посідають в українській поезії Шевченко, в польській — Міцкевіч й ін.

Щодо цього, творчість Акакія Церетелі поряд з творчістю згаданих поетів виходить з рамок вузько-національного значення і виростає до верховин світової поезії.

Поезія Акакія Церетелі, як і поезія Тараса Шевченка, насичена ідеями інтернаціоналізму. Тому творчість обох цих поетів є близькою і рідною для всіх трудящих, для всіх братніх народів великої соціалістичної країни.

## БІБЛІОГРАФІЯ

### *Книги обласних видавництв про Шевченка*

125-річчя з дня народження великого українського поета Т. Г. Шевченка було святом всіх братніх народів СРСР. Багатотисячними тиражами розійшлися по всій країні твори Шевченка в перекладах кращих поетів. Видано також чимало літератури, що знайомить широкі кола читачів з життям та творчістю великого поета.

Серед великої кількості літератури про Шевченка, виданої в братніх республіках, привертають увагу книги „Шевченко в ссылке“ та „Шевченко в Нижнем Новгороді“.

1847 року Шевченко був висланий в солдати окремого Оренбурзького корпусу. Книга „Шевченко в ссылке“, видана Чкаловським обласним видавництвом (1939 рік, тираж 10120 прим.), і повинна познайомити читача з цим періодом життя й творчості поета. Збірник відкривається невеличкою статтею Клінішніцера „Народный поэт“, в якій стисло розповідається про значення творчості Т. Г. Шевченка. Основне місце в книзі займають статті Н. Прянішнікова „Годы изгнания“ та І. Ізотова „Творчество Шевченко в ссылке“.

Стаття Прянішнікова написана на основі друкованих робіт про заслання Шевченка і нових відомостей з цього питання не подає. Автор старанно зібрав і систематизував відомості про перебування Шевченка в солдатчині.

Стаття І. Ізотова „Творчество Шевченко в ссылке“, на жаль, не позбавлена істотних помилок. В основному вірно характеризуючи творчість Шевченка 1847 — 57 рр., автор у побіжних зауваженнях повторює давно засуджені теорії вульгарних соціологів про „неповноцінність“ ранніх творів Шевченка, написаних на історичні теми.

Відомо, що Шевченко в ряді ранніх творів показав героїчну боротьбу українського народу проти польської шляхти. Показуючи відважну боротьбу в минулому, Шевченко кликав своїх сучасників не миритися з самодержавно-поміщицьким гнітом. О. М. Гєрський писав, що в „його (Шевченка) спогадах про козацьку волю — ви відчуваєте спогади всього народу“.

Тим часом Ізотов пише, що історичне минуле України малювалось тоді Шевченкові в „рожевому тумані“, ідеалізувалось поетом і т. д. Протиставляючи, таким чином, ранні й пізніші твори Шевченка, Ізотов намагається пояснити „неповноцінність“ ранніх творів Шевченка тим, що поет, мовляв, був під впливом українських „дрібномаеткових дворян-поміщиків, відвідувачів салону Є. Гребінки“ (стор. 101).

Взагалі наліт вульгарно-соціологічних концепцій досить помітний на ряді місць статті І. Ізотова.

Крім цих робіт у збірнику вміщена невеличка стаття А. Бочагова, присвячена питанню про місце проживання Шевченка в Оренбурзі, дати перебування Шевченка на засланні та перелік написаних там творів.

Недоліком збірника є й те, що в ньому зовсім відсутні народні твори про Шевченка. В пресі було надруковано чимало легенд і переказів про Шевченка, записаних у місцях його заслання. Упорядчикам збірки слід було б навести кращі з них (та й подбати про запис нових). Оформлена книга погано, ілюстрації невиразні.

Не зважаючи на окремі помилки, книга цінна тим, що в ній досить повно представлений матеріал про життя й творчість поета на засланні.

Змістовний збірник видаło Горьківське обласне видавництво „Шевченко в Нижнем Новгороде“ (1939 р., стор. 184, тираж 5000 прим.). Повертаючись із заслання, Шевченко був затриманий у Нижнім Новгороді і пробув там майже півроку. За цей час у житті поета відбулися такі визначні події, як приїзд до нього видатного російського артиста М. С. Щепкіна, написання визначного революційного твору „Юродивий“ та ін. Життя й творчість Шевченка в Нижегородський період докладно висвітлено в статтях Добро-твора та І. Єрмакова. У збірнику вміщено також цікаві роботи „Нижний Новгород в 50 гг. XIX века“, та „Шевченко и Нижегородский театр“. Вміщено також уривки з щоденника Шевченка, поетичні твори та театральна рецензія, написані Шевченком в Нижньому Новгороді.

На жаль, поезії Шевченка в цьому збірнику подані в застарілих перекладах. Оформлення збірника залишає приємне враження.

*Юрій Ступак.*

## *Петр Северов — „Рыбаки“*

Держлітвидав. Київ. 1939 р. Стор. 245

Перша вартість книги, яку ми рецензуємо — єдність теми, стилю, образів та ідеї.

Не всі оповідання й повісті, подані в збірнику, однакової художньої цінності, але їх об'єднує одна думка, один метод, і вони єдині, не зважаючи на відмінність характерів героїв, їхніх дій та вчинків. Ось чому „Рыбаки“ сприймаються як органічно єдиний твір, в якому кожен компонент доповнює один одного, виповнює твір новими фарбами та образами.

„Рыбаки“ — книжка про мужніх і чесних трудівників моря, про людей які не знають страху і в яких героїка та подвиг, взаємодопомога та підтримка увійшли в побут, у повсякденне життя. Це — звичайні люди, жителі приморських міст, далеких і занедбаних рибальських селищ, часом неписьменні і незнайомі з високими книжними матеріями, але як багато благородства в їхніх учинках та діях, яка велика й запальна їх любов, яка сильна у них зненависть до ворогів, зрадників та викажчиків!

Петро Северов чулим серцем письменника зумів знайти в цих простих і на перший погляд занадто суворох та мовчазних людях, героїв своїх оповідань. Його захоплює романтика морської професії, романтика моря. Ця

тема не вперше притягає увагу письменників. Але у Северова є свій підхід до цих явищ і своє особливе, як кажуть художники, письмо, коли він співає життя радянських моряків. Автор добре відчуває природу, розуміє її і вміє з великою чистістю навіяти ці чуття і настрої читачеві. Читаючи книжку, ніби сам мандруєш по морських та річкових просторах, бачиш тихий і спокійний сплеск хвиль, чуєш удари весел по воді, подуви низового вітру, що котить косматі вали; перед тобою розгортаються люті шторми, що мов трісочками шпурляють рибальськими шхунами. Книжка пахне морем, вранішньою прохолодою. З її сторінок ніби оддає присмаком солоної морської води. При тім описування природи у Северова не є самоціллю, не причеплене до сюжету, як гарненька цяцька, а органічно входить в художню тканину твору.

Ось один з таких описів природи: "...В этот день бо́льшая половина парусно-моторных шхун уходила к далекому крымским косам, где у пригубых берегов, на подводных пастбищах, гуляли тяжелые осенние осетры. На целую неделю замирал поселок; с уходом последнего судна опустел причал; только на дальней отмели, на тарном заводе, попрежнему пели бондари и свежая розовая клепка звенела под молотками.

Рыжеватое, мглистое небо ниже опустилось над морем. С донского гирла, с индевеющих плесов тянуло густой мглой. Синеватые тучи поднимались над горизонтом,—прямо к тучам, навстречу ветру, по крутым всклокоченным гребням, уходили суда вслед за головной шхуной Очерета"...

Відаючи багато уваги описові природи, Северов не забуває про головне — про жив у людину. Вона у нього на першому місці, її подвигам, героїчним будням і присвячено книжку. Серед простих, здається, нічим не прикметних людей, він уміє знаходити людей справді визначних, обдарованих такими рисами, яких ми часто-густо не помічаємо, але які дають нам право називати таких людей людьми нової епохи, нової соціальної формації.

В „Далеких берегах“ розказано про те, як група радянських моряків випадково потрапляє на мис Гвардафуй, до негрського селища. Їх зустрічають вороже, як і всіх білих, в яких вони звикли бачити своїх одвічних гнобителів і утискувачів. Між моряками і жителями селища виростає мур відчуждення, нерозуміння. Мокрим від дощу морякам не дозволяють навіть розпалити багаття, не дають їжі й води. І аж тоді, коли негри дізнаються, що їхні випадкові гості з Росії, з країни більшовиків, між ними виникає взаємна прихильність, контакт, приязні стосунки.

Прекрасне оповідання „Лебедь“.

В корейському порту Фузане стояв сірий англійський красень „Лебедь“. „Это был настоящий корабль — плод многовековой традиции мастерства. Весь он, от форштевня и до кормы, в каждой надстройке, в легком наклоне мачт и расчете такелажа, был живой и устремленный к полету“. І поряд — рибальська радянська шхуна „Помор“. Вона не виблискувала свіжою фарбою, не пишалася своїми вибагливими і інколи непотрібними прибудовами та надбудовами, а була чесним, радянським судном, що вміє виконувати завжди свої завдання і готове зустріти у повній зброї будьяку неgodу. Англійські моряки, і особливо капітан „Лебеда“, глузували з „Помора“, хизувалися й знущалися. Та проте сталося так, що в поході радянське судно

показало кращі ходові властивості і витримало всі удари шторму, а англійці зазнали жорстокої аварії.

Справедливо каже прислів'я: тільки той добре сміється, хто сміється останній...

В оповіданні „Ожидание“ подано життя на старовинному маяку, збудованому невідомими моряками. „Он стоял на скалах, открытый ветрам, в двух милях от берега, названия которого мы еще не знали“.

Тут проживала стара жінка і згорблений від часу і горя дід, які вже багато років безнадійно чекали повернення сина-рибалки. Щодня дід виходив на берег і годинами сидів біля моря, вдивляючись у далеч, немов намагаючись уздріти потрошену шхуну і загиблого моряка.

Дід збожеволів і в кожному відвідувачеві маяка признавав сина.

Випадково на маяк потрапляє кілька матросів. Один з них, щоб заспокоїти діда, лишився на маякові щоб стати сином-приймаком самотньої, покинутої сім'ї.

За кілька днів матроси від'їжджали на суходіл, а Микола назавжди залишився з старими.

„С моря долго был виден маленький домик с новыми белыми ставнями и крыльцом: они стояли на крыльце, глядя нам вслед, все трое у этого отчего крова — неожиданно счастливая семья.“

Был июль, месяц зоревых штилей, жаркого лова, месяц поздней весны“.

Центральним твором книги, безумовно, є повість „Доверие“, річ — глибока, ясна, політично-загострена. Штурман Ілля Варичев хоче бути героєм, уславленою людиною, про яку говорила б ціла країна і весь світ. Та проте не інтереси справи, країни, народу керують ним, а низьке честолюбство, кар'єризм, самозакоханість. Вони стали його пристрастю, метою життя. Щоб досягти поставленої мети, Варичев не спиняється ні перед чим. Він вдається до обману, зради, до найогидніших учинків, що не мають нічого спільного з тим справжнім героїзмом, який властивий нашому народові і нашій батьківщині, про яку справедливо співають, що у нас кожен може стати героєм. Протягом останніх років сотні льотчиків, командирів, червоноармійців та політробітників дістали звання Героя Радянського Союзу. Уряд відзначив високими нагородами людей, що визначилися в боротьбі з фінською білогвардійщиною, що виявили в бою чудову хоробрість та мужність. Чинячи подвиги, вони не мріяли про нагороду, а керувались високим та благородним чуттям любові до батьківщини, партії Леніна-Сталіна.

З іншого матеріалу — Варичев. Його зовсім не турбують громадські інтереси. Він дбає тільки про себе, про те, щоб піднятися над іншими. Це запеклий індивідуаліст. Він останнім покидає корабель не тому, що цього потребує справа, а в надії, що люди говоритимуть про нього, як про сміливого моряка, що не побоявся один лишитися серед розбушованого моря. Капітан двічі наказував йому сісти в шлюпку, але він, хизуючись і милуючись з себе, каже, „До последней секунды, пока волна захлестнет этот мостик, — я не покину корабля“.

Останнім залишивши корабель, він уплинь добивається до закинутого рибальського селища.

Прості, скромні моряки, не догадавшись у чім річ, приймають Варичева як гостя і героя. Вони дали притулок йому, зігріли і нагодували, прийняли

до своєї артілі і незабаром обрали його на свого керівника. Перед ним розортаються необмежені можливості для роботи, для вияву найкращих людських рис. Та Варичев стає на інший шлях. Він не керує людьми, а командує. Не дослухається до голосу моряків, а наказує, не організовує соціалізацію між бригадами, а, бажаючи здобути перемогу, робить підлий учинок. Коли до селища пристає японська шхуна, ніби принесена негодою в ці краї, він гостинно приймає непроханих гостей, видає їм план селища й іде на зраду.

Так безславно, так ганебно кінчає своє життя штурман Варичев, що прагнув шани і слави і що продався ворогам за тридцять срібників.

Нам можуть сказати, що таких людей дуже мало в нашій країні. Так, дуже мало. Але вони є. І їх треба розвінчувати, не зважаючи на те, в якому одязі вони красуються і якою фарбою помальовані. Заслуга Северова полягає в тому, що він підійшов до даної теми як вдумливий художник і розкрив цей образ глибоко, з великим темпераментом.

В цілому нова книга П. Северова пройнята революційною романтикою. Кожна річ у книжці і кожне слово показують, що автор добре знає те середовище, яке він змальовує, і відчуває велику любов до простих, мовчазних та відважних, героїчних моряків.

До хиб книги треба віднести нечасті, щоправда, повторення в описах людей і природи, та подекуди мовну неохайність.

Цього, однак, можна уникнути, якщо автор буде і далі наполегливо працювати над собою, над шліфуванням своїх творів, невтомно шукаючи своєї тематики, свого стилю, своєї мови.

*Яків Донський.*

### *„Відважні дочки батьківщини“*

Дитвидав. 1939 рік. Стор. 138

Книга ця у живій, цікавій формі змальовує життя й героїчні діла відважних льотчиць Валентини Гризодубової, Марини Раскової та Поліни Осипенко.

Невеличкі нариси про кожну з цих героїнь-льотчиць відкривають книжку „Відважні дочки батьківщини“. Далі йдуть записки самих льотчиць: Поліни Осипенко й Марини Раскової.

З перших же записів щоденника Поліни Осипенко читач довідується про те, як старанно готувались льотчиці до перельоту Москва — Далекий Схід, зігріті піклуванням усієї батьківщини, Радянського Уряду й особливо товариша Сталіна. Льотчиці-героїні могли сміливо летіти на Далекий Схід. У Радянській країні людина не залишається самотньою, навіть потрапивши в сурову тайгу. І там вона у сяйві сонця Сталінської Конституції відчуває зв'язок з своїм народом.

І переліт літака „Родина“ у цьому явив прекрасний приклад того, як піклувався уряд про льотчиць, особисто товариш Сталін і весь народ нашої чудесної батьківщини і під час підготовки до перельоту, і під час польоту, і тоді, коли льотчиці-героїні примушені були зробити посадку літака у далекий, пустинний тайзі. Поліна Осипенко занотує у щоденник:

„Ми щасливі. Товариш Сталін уже знає що нас знайшли. Одне лице нас дуже засмучувало — це відсутність Марини. Ми їй почали ще білше гукати. Цього дня у нас стільки сили і енергії було, що хотілося кричати так, щоб чула вся країна, весь світ, товариш Сталін: „В нашій країні людина не пропаде. Спасибі тобі, батьківщино!“

І ці рядки з щоденника героїні - льотчиці Поліни Осипенко, якої, на жаль, вже немає серед нас, живуть і досі, вони горять вогнем патріотизму, виликають гарячу любов до батьківщини, освітленої ярким сонцем Сталінського генія.

„На душі стає радісно, як у велике свято. Скільки уваги й турботи для трьох простих радянських дівчат“ — занотовує героїня - льотчиця Марина Раскова.

І читач, читаючи ці рядки, мов би бачить перед собою героїню, що скромно називає себе одною з простих радянських дівчат після героїчного блискавичного перельоту, що слава про нього прогрімала на весь світ. Описуючи повернення героїнь - льотчиць до Москви і прийом їх у Кремлі Урядом і товаришем Сталіним, Марина Раскова хвилююче передає свої враження від зустрічі: „Я говорю про те, що в нашій країні жодна людина ніколи не може загинути. Поруч зі мною на сусіднім стільці сидить товариш Сталін, і мені дуже важко говорити. Хочеться сказати більше, щось зовсім незвичайне Сталіну, який сидить так близько, зовсім поряд. Голос переривається, я хвилююсь і зрештою дивлюсь не на всіх людей, що сидять переді мною в залі, а лише на одного Сталіна і йому говорю всі свої слова про велику вдячність всього народу нашому дорогому Сталіну за щасливе, чудове життя, яке відкриває такі шляхи перед усім народом і за те, що поки ми живемо в одній країні з ним, з Сталіним, ніхто з нас не може загинути“.

І славний переліт літака „Родина“ свідчить про те, що у країні, де живе й працює великий Сталін, ніхто не може загинути.

Книжка „Відважні дочки батьківщини“ — не звичайна книжка. Про неї ніяк не можна сказати трафаретними словами: „цінний вклад у літературу, вона займе почесне місце на полиці“ і т. д., як часто й густо говорять рецензенти, закінчуючи рецензію на книжку. Ні. „Відважні дочки батьківщини“ книга - документ, яскравий доказ зросту нашої батьківщини, радянської жінки, що творить нове, прекрасне, чудове життя.

І читач з хвилюванням прочитає не раз цю книгу героїнь - льотчиць, що прославили свою батьківщину.

*В. Бор.*

---

Р е д а к ц і я: П. Ходченко (в. о. редактора), Ів. Сенченко, Ст. Крижанівський  
(заступники редактора)

Адреса редакції: Харків, Чернишевська вул., 59. Тел. 7-37-82

---

Видає Державне Літературне Видавництво